

Pavel Pšeja: Stranický systém České republiky. Politické strany a jejich vývoj 1989-1998. Brno : CDK, 2005,. 202 s. Srovnávací politologie. ISBN 80-7325-069-1

Pavel Pšeja, autor recenzované publikace, je odborným asistentem Katedry mezinárodních vztahů a evropských studií na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Specializuje se jednak na teorie mezinárodních vztahů¹, jednak na stranický systém České republiky. Od roku 2000 je také odborným pracovníkem liberálně konzervativního Centra pro studium demokracie a kultury (CDK) v Brně, kde působí jako výkonný redaktor časopisu *Revue Politika* (dříve *Proglas*) a jako editor dvou odborných edičních řad specializovaných na knižní tituly zejména z oblasti politologie. Právě prostřednictvím CDK vydal Institut pro srovnávací politologický výzkum FSS MU knihu „Stranický systém České republiky. Politické strany a jejich vývoj 1989-1998“. Toto téma si Pavel Pšeja zvolil již v roce 1995 pro svou diplomovou práci a lze tedy říci, že se jeho studiu věnoval téměř deset let. Jak píše v poznámce autora, dal si tehdy za úkol napsat monografii, která by danou problematiku přehledně shrnovala. A můžeme říci již nyní, že tento úkol splnil.

Právě proto, že text je výsledkem řadu let trvajících zájmu o fenomén politických stran a jejich systému v České republice, nelze se divit, že některé pasáže byly publikovány již dříve v různých sbornících či odborných periodikách. Kniha je rozdělena do pěti kapitol, mezi které počítáme úvod i závěr. V úvodu se můžeme dočíst, že „cílem práce je prozkoumat stranický systém České republiky „zevnitř“, z roviny jeho jednotek, přičemž z ní budou vyvozovány rovněž závěry týkající se vývojového systému jako celku; tento pohled pak bude doplněn analýzou realizovanou „zvenčí“, tj. z pohledu teorie, kdy zjištěné rysy a vlastnosti systému budou konfrontovány s teoretickými popisy stranických systémů i samotných stran.“² A právě komplexní pohled na stranický systém České republiky v prvních takřka deseti letech jeho existence, zkoumaný na systémové i jednotkové rovině kniha přináší, zvláště v kapitole druhé a čtvrté.

Druhá kapitola se jmenuje „Stav a vývoj stranického systému České republiky jako teoretický problém“ a Pšeja se v ní zaměřil na charakteristiku a rozbor některých snah o teoretické uchopení této problematiky. S tím úzce souvisí i analýza literatury věnované studiu stranického systému České republiky. Přestože se již krátce po listopadu 1989 objevují příspěvky snažící se zmapovat stranické spektrum, počátky vlastního výzkumu v této oblasti Pšeja spatřuje až v polovině 90. let 20. st.. Za iniciační považuje tři texty, které jsou svou povahou a kvalitou rozdílné a které ukazují na tři směry výzkumu. Prvním je „Kniha o volbách“ Oskara Krejčího³. Ten zasazuje problematiku politických stran do širšího kontextu a srovnává s podobnými situacemi v jiných zemích – *komparativní přístup*. Následuje příklad analytického zpracování určitého segmentu stranického spektra, které je orientováno na zasazení do kontextu systému jako celku - Petr Fiala, „Katolicismus a politika“⁴. Třetí směr, snahu o uchopení *stranického systému ČR jako celku*⁵, představuje sborník editorů Vladimíry Dvořákové a Aleše Gerlocha. Závěr období, které zpracovává – tedy období do roku 1998 –, pak Pšeja vidí jako

vyvrcholení odborné produkce české politologie k danému tématu a zmiňuje 3 větší monografie. Ty, podle něj, v České republice fakticky etablojí výzkum politických stran jako odborně kvalitně podchycené téma a zároveň přináší teoretické zázemí potřebné pro další badatelskou činnost (str.13). Na mysli má práce Miroslava Nováka, Michala Klímy a dvojice Petr Fiala/Maxmilián Strmiska, monografie doplňuje ještě stať Jiřího Kunce⁶. Všichni uvedení postupují po linii Duverger – Sartori – von Beyme – Blondel – Seiler, Pšejja si ale všímá rozdílné míry důrazu, kterou autoři na jednotlivé „klasiky“ kladou. Dále se zabývá problémem kontinuity či diskontinuity stranického systému a s tím související orientaci na cleavages⁷, srovnává použití tradičního Rokkanova modelu a teorie sociálně morálních milieu J. Kruijta a M. R. Lepsia. Činí tak analýzou zmiňovaných monografií.

Třetí kapitola nese název „Vývoj systému a jednotlivých stran v rámci dílčích etap“. Jejím cílem je detailní charakteristika vývoje stranického systému od listopadu 1989 do roku 1998 a smyslem je vystižení zásadních vývojových bodů a zlomů a zmapování jejich významu pro celý systém. Aby však byl takový postup efektivní, neobejde se bez aplikace několika základních analytických kritérií. Jsou následující: 1. na základě jakých faktorů je stranický systém identifikován jako svébytná oblast výzkumu, 2. jaké jsou hlavní obecné charakteristiky určující jeho vývoj a za 3. jaké je jeho nezbytné dělení do relevantních vývojových etap. Co se týká bodu číslo 3 – periodizace vývoje stranického systému v ČR – zde nám Pšejja předkládá dvě možnosti. Jednu nazývá tradiční a sám patří mezi její autory (společně s P. Fialou a M. Marešem). Tato periodizace byla použita v publikaci „Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998“⁸. Druhé členění je novější a jeho autory jsou P. Fiala a M. Strmiska, kteří ze staršího dělení vycházejí a poněkud ho aktualizují. Svou představu publikovali v knize „Politické strany – vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004“⁹.

Podívejme se nyní na obě periodizace podrobněji: Vývojové etapy podle první z nich (P. Fiala, M. Mareš, P. Pšejja):

1. od listopadu 1989 do června 1990 (kladení základů systému)
2. od června 1990 do června 1992 (utváření systému)
3. od června 1992 do června 1996 (stabilizace systému)
4. od června 1996 dále (vyvažování sil v systému)

Při zaměření se na mechanismus fungování systému, je možné rozdělení na dvě základní období:

1. od listopadu 1989 do rozpadu Občanského fóra v únoru 1991
2. po rozpadu Občanského fóra

Upravená, novější verze (P. Fiala, M. Strmiska) se snaží o spojení obou hledisek a vypadá následovně:

1. listopad 1989-červen 1990 (renesance stranickopolitického systému)
2. léto 1990-březen 1991 (první vlna „prozatímního strukturování

- stranickopolitické soustavy)
3. jaro 1991 – červen 1996 (druhá vlna strukturování stranickopolitické soustavy)
 4. léto 1996 – červen 1998 (stabilizace formátu stranického systému a první projevy krize)
 5. léto 1998 – červen 2002 (pokračující krize koaličních formulí a pokusů o rekonfiguraci systému)
 6. po roce 2002 (neuzavřená etapa bez charakteristiky)

Druhá jmenovaná periodizace očividně usiluje o přesnější postižení hlavních charakteristik jednotlivých vývojových etap. Zohledňuje například vliv Občanského fóra, které nejprve na pravé části stranického spektra neumožňovalo etablování jiných relevantních stranických aktérů, po jeho rozpadu zas došlo k polarizaci politického spektra. Přesto Pšeja nepovažuje toto členění za vhodnější a to hned z několika důvodů. Jedním z nich je skutečnost, že se zánikem OF sice mizí problém s etablováním politických stran na pravé části politického spektra, ale reálné rozvrstvení sil je určeno až volbami do PS PČR v roce 1992. Dále píše: „Základní vlastností každé etapizace tohoto vývoje by mělo být zdůraznění systémových rysů a systémových odlišností, neboť právě ty jsou rozhodující pro tvrzení, že určité fáze vývoje stranického systému se něčím kvalitativně odlišují od ostatních fází.“ (str.31) S tímto odůvodněním zpochybňuje poslední tři etapy Fialova a Strmiskova členění. Stranický systém ČR po roce 1996 totiž považuje za systém stabilizovaný, v němž nedochází k vývoji který by indikoval systémovou změnu. Následně odmítá i tezi o krizi systému a interpretuje ji jako krizi v systému, která nemění jeho dlouhodobé směřování. Na základě těchto argumentů Pšeja doporučuje etapizaci starší a stručnější (tu na které se podílel), novější členění Fialy a Strmisky však nezavrhuje zcela. Podle jeho slov může sloužit „jako heuristický nástroj, který v mnohém usnadňuje pochopení geneze stranického systému České republiky.“ (str.32)

Třetí kapitola zaujímá více než polovinu celé knihy a metodologicky je pojata jinak, než zbylé části. Vychází primárně z analyticko-empirické metody a její základ tvoří chronologická osa tvořená „Pšejovou“ periodizací. Analýzy vývoje stranického systému v jednotlivých časových obdobích jsou doplněny o tzv. případové studie. V nich se autor věnuje těm aktérům stranického systému (politickým uskupením), kteří jej v daném období výrazně ovlivňovali. Předpokládám, že pokud se kniha dostane do rukou lidem mimo politologickou obec, ocení tuto kapitolu asi nejvíce. Pro její čtivost a zároveň faktografickou bohatost bych ji, s trochou nadsázky, nazval „kronikou českého polistopadového politického života“.

Ve čtvrté části, nazvané „Stranický systém České republiky v průniku teorie a historie“, Pšeja kombinuje přístup kapitoly druhé a třetí. Aby mohl nastínit možné pohledy na vývoj stranického systému ČR z hlediska typového zaměření a dalších významových charakteristik, činí krátký teoretický exkurz představující ty koncepty, s nimiž následně pracuje. Přestože zdůrazňuje, že se jedná „...skutečně o pouhý nástin, protože širší rozbor teorie stranických systémů je ... zcela mimo možný rámec této práce, jednak je dosti uspokojivě pokryt v monografiích Nováka, Klímy a Fialy se Strmiskou...“ (str.190), stává se tato kapitola pro badatele v dané oblasti velmi přínosnou. Pšeja tu provádí

rozbor typologie stranických systémů i typologii stran a nabízí definice relevantních politických subjektů. Nejčastěji vychází z práce Giovanni Sartoriho, kterého doplňují Klaus von Beyme, Otto Kirchheimer, Peter Mair, Richard Katz, Alessandro Pizzorno, či čeští politologové P. Fiala, M. Klíma, M. Strmiska.

Teoretický exkurz do problematiky stranických systémů předchází závěrečné pasáži této práce, kterou je „nástin vývoje stranického systému České republiky po listopadu 1989, a to s ohledem na možnost jeho typologického zařazení, vývoje polarity a povahy aktérů, kteří v něm hrají relevantní roli.“ (str.142) Typových zařazení stranického systému ČR v knize nalezneme více, přičemž Pšeja tyto modely postupně porovnává, hodnotí a s některými polemizuje.¹⁰ Z hlediska typu se mu jako „nejužitečnější nástroje pro zkoumání vymezeného období jeví modely Sartoriho a Farnetiho ... a ve vztahu k formátu a polaritě systému se lze přiklonit ... k charakteristice „bipolárního quadripartismu“. Tento faktor považuje za nejstálější rys stranického systému ČR, jehož podobu lze shrnout takto: „...na pravici i na levici je jeden dominantní subjekt doplňovaný jednou menší politickou stranou a křesťanští demokraté se pohybují uprostřed s velkým (obousměrným) koaličním potenciálem, ... přičemž zde existuje netransformovaná komunistická strana, která má prakticky nulový koaliční potenciál...“ (str.154)

Pšejová práce je přínosná z několika důvodů. Jedním a nikoli nepodstatným je seznam knih, monografií, pramenů a článků z odborných periodik, z nichž je celá řada v textu zmiňována a hodnocena. Tou hlavní devizou recenzované publikace však je splnění úkolu, který si autor před lety zadal – napsání monografie, která by byla komplexní analýzou českého stranického systému. Není to jediná kniha zabývající se tímto tématem, oproti ostatním však zasazuje výzkum stran a stranického systému do teoretické kontextu. Svou povahou tak zaujme především odbornou veřejnost, ale domnívám se, že i laický čtenář se zájmem o věci veřejné a politiku, si v knize najde velmi zajímavé pasáže.

¹ Je editorem sborníku *Zahraniční politika ČR vůči zemím Blízkého východu a Střední Asie* (Brno 2001), autorem *Přehledu teorií mezinárodních vztahů* (2005), spoluautorem knihy *Mezinárodní politická ekonomie* (Brno 2006), od září 2003 je členem redakční rady časopisu *Mezinárodní politika*

² Pšeja Pavel; *Stranický systém České republiky*, Praha, 2005, str. 8.

³ Krejčí Oskar; *Kniha o volbách*, Victoria Publishing, Praha, 1994.

⁴ Fiala Petr; *Katolicismus a politika*, CDK, Brno, 1995.

⁵ Dvořáková Vl., Gerlach A.; *Krystalizace struktury politických stran v České republice po roce 1989*, Česká společnost pro politické vědy, Praha 1996.

⁶ Novák Miroslav; *Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia*, SLON, Praha, 2000. Klíma Michal; *Volby a politické strany v moderních demokraciích*, Radix, Praha, 1998. Fiala Petr, Strmiska Maxmilián; *Teorie politických stran*, Barrister & principal, Brno, 1998. Kunc Jiří; *Stranické systémy v re/konstrukci*, v časopisech publikováno v roce 1996, nakl. SLON, Praha, 2000.

⁷ Pšeja tento termín v zájmu neposilování pojmové konfuze nepřekládá a drží se „rokanovského“ termínu *Cleavages*.

⁸ Fiala P., Mareš M., Pšeja P.; *Systém politických stran v letech 1989-1998*; in: Marek Pavel a kol.; *Přehled politického stranictví na území českých zemí ...*, FFUP, Olomouc, 2000.

⁹ Fiala P., Strmiska M.; *Systém politických stran v letech 1989-2004*; in: Malíř J., Marek P.; *Politické strany II. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a v Československu 1861-2004, období 1938-2004*; Doplněk, Brno, 2005.

¹⁰ Polemice se však nelze divit, protože na začátku 4. kapitoly se dočteme: „...aby bylo možné vyvodit relevantní závěry , ...musí být daný systém nejen stabilizovaný a konsolidovaný, ale tyto podmínky již musejí být také nějakou dobou naplněny. Stranický systém ČR ve zkoumaném období nesplňuje ani jednu z těchto podmínek; je tedy jasné, že jakýkoli závěr, ke kterému lze dospět, bude nutně do jisté míry diskutabilní“ (str.135).